

Dones viatgeres a finals del segle XIX

01/2013 - **Art i Història**. Les dones que van viatjar entre la Península Ibèrica i Amèrica durant la segona meitat del segle XIX i principis del segle XX, moment en que nous transports i el nou ordre mundial van permetre aquests viatges, i que van deixar constància escrita dels seus periples, són l'objecte d'estudi de Beatriz Ferrús, membre del Departament de Filologia espanyola de la UAB. Ferrús analitza els textos d'aquestes dones, fins ara poc estudiats, conclouent que les dones viatgeres a Amèrica Llatina van reimaginar el continent després de que aquest es separe de la metròpoli espanyola. Per la seva banda, les dones que viatjaren d'Amèrica cap a Espanya volien conèixer l'origen del seu llegat cultural, a la vegada que, volien ser testimonis directes de la decadència de l'imperi espanyol.

Gertrudis Gómez de Avellaneda.

Es pregunta Beatriz Colombi en *Viatge intel·lectual. Migracions i desplaçaments a Amèrica Llatina (1880-1915)*: "De què parlem quan es parlem de literatura de viatges?". La seva pregunta té sentit ja que "no es tracta només d'un antiquíssim gènere literari, d'un copiós imaginari privilegiat i alimentat per la ficció o d'una pràctica lligada a la ciència i a l'expansió territorial d'Occident. El seu abast encobreix un univers al qual només podem al·ludir com a cultura: la cultura del viatge, l'estudi admet un feix de perspectives heterogènies". Aquesta referència de Colombi mostra com la literatura de viatges es converteix en un escenari plural, on es creuen gèneres, imaginaris, ideologies i temàtiques múltiples, que fan d'aquesta tendència literària un camp fascinant, però que revesteix notable complexitat.

Prenent com a punt de partida tots aquests significats de la "literatura de viatges", aquest treball pretén reflexionar sobre la literatura escrita per un grup de viatgeres llatinoamericanes, nord-americanes i espanyoles, que van recórrer els tres continents i que van deixar constància escrita del seu periple entre la segona meitat del segle XIX i principis del segle XX.

Aquest és un moment de notable repercussió per a la història de les relacions entre Espanya, Amèrica del Nord i Hispanoamèrica, que coincideix amb els processos de descolonització i la formació dels estats nacionals, alhora que amb l'aparició dels grans processos neocolonials. Des d'aquí, "Llatinoamèrica" i l'imaginari que ha de donar forma a aquest referent es converteixen en objecte prioritari d'indagació, però també la manera com Amèrica del Nord i Espanya es re-s'imaginen. A aquest procés, a més, se suma el paper de la viatgera-escriptora, aquelles dones que van viatjar i van posar per escrit la seva experiència desafiant el seu destí simbòlic, creuant fronteres per trobar-se amb un col·lectiu de dones amb un notable poder desestabilitzador.

Clorinda Matto de Turner.

Si bé és cert que en els últims anys, a causa especialment l'auge dels estudis postcolonials, han estat nombrosos els assajos que han abordat l'anàlisi del vincle entre literatura de viatges i imperialisme, són encara pocs els treballs dedicats específicament a la literatura de dones i, encara menys, aquells que s'endinsen en l'estudi conjunt de textos espanyols, llatinoamericans i nord-americans. El nostre treball tracta, per tant, d'omplir un buit.

La publicació està dividida en quatre parts. La primera, "Literatura de viatges i retòriques de l'imperialisme", tracta de limitar la "literatura de viatges" al context del segle XIX, on la revolució en els transports, però també la reconfiguració geopolítica de l'ordre mundial incrementarien el desig de viatjar. La segona part, "Mirades a Amèrica Llatina", analitza la retòrica neo-imperialista que permet parlar d'un segon "descobriment" d'Amèrica, la literatura dels viatgers científics re-imagina el continent i inaugura una nova narració. En aquest capítol també s'esbossa el paper que la dona tindrà en el discurs independentista com mare simbòlica de la pàtria, model que contrasta amb el lloc pel qual aquesta lluita en el segle del naixement dels feminismes.

També es comenten els diaris de dues viatgeres espanyoles: Eva Canel i Emilia Serrano, baronessa de Wilson, que marxarien a Amèrica Llatina després de les guerres d'independència, amb la nostàlgia de l'imperi perdut, però amb l'acceptació del canvi en pro de la unió i el respecte entre els països hispans, alhora que Fanny Calderón de la Barca, Nellie Bly, WLM Jay i Helen Sanborn s'aproximen al continent com representants d'una nova, poderosa i moderna nació, Estats Units, que encarna un nou model imperialista.

Ella Hoffman i Laura de Montoya experimentarien un altre tipus de viatge: l'interior, decisiu en el XIX, ja que conèixer la totalitat territorial de països que reclamaven la seva independència era una forma de consolidar la unió nacional: la Patagònia, imaginada literàriament diverses vegades al llarg del segle i l'interior de la selva colombiana seran les destinacions d'aquestes. Amèrica Llatina com a destinació va donar lloc a una abundant literatura viatgera que donaria compte, de manera privilegiada, dels processos de reconfiguració imperialista.

Eva Canel.

La tercera part, "Vistes des de l'altre costat: l'Espanya romàntica", explica el procés invers: com viatgeres llatinoamericanes com Gertrudis Gómez d'Avellaneda i Clorinda Matto de Turner marxaran a Espanya amb el desig de conèixer l'herència cultural que aquesta els ha llegat, però també amb l'objectiu de visitar l'antiga metròpoli en el moment de la seva decadència. Un viatge similar emprendreà Katherine Lee Bats, només que des Estats Units. La quarta part, "Estats Units: últim reducte de la civilització moderna", analitza la mitologia de modernitat que entorn d'Estats Units es construeix al segle XIX a través dels ulls d'escriptors com Sarment o Martí, mentre aquesta es contrasta amb la visió que Eduarda Mansilla, argentina, i Concha Espina, espanyola, tindran de la mateixa.

Finalment, "El món és un mateix a tot arreu" reuneix les conclusions de la nostra anàlisi. Molts dels diaris analitzats en aquest assaig tot just compten amb bibliografia crítica prèvia, de manera que s'ha intentat dur a terme un laboriós esforç de recuperació textual amb el qual s'espera perfilar nou territori per a la història literària del segle XIX.

Beatriz Ferrús

Departament de Filologia Espanyola

"Mujer y literatura de viaje en el siglo XIX: entre España y las Américas" de Beatriz Ferrús Antón, Valencia: PUV, Biblioteca Javier Coy, 2011.